

Deákné vásznánál. Sito tehát azt fejtegette, hogy a hatvanas években megkezdődött a szavak válsága. A rádió és a televízió a kimondott szavak olyan özönét zúdította az emberiségre, hogy a szó devalválódott, mint a felhígított pénz. Szerinte a színpadi szó is inflációba került. Ezt érezték meg a nagy rendezők, Peter Brook, Grotowski és mások is, és megkísérelték az új valóságot a színpadon új eszközökkel kifejezni. A szavak helyett sokszor jobban szerették a hangot, még a tagolatlant is. Megnőtt az emberi test szerepe, a jelmezé is és a jelmeztelen testé is. Egyre fontosabbá vált a mozgás, a látvány.

Nem rossz elemzés. Sito hozzátehetné volna a film hatását is. Két értelemben is. Először a kép, a mozgás, a látvány a film műfaji sajátossága. Nagy képzeletmozdító erejét megirigyelték a színházi emberek. Másrészt a film honosította meg a „szerzői filmet”, vagyis azt a művet, amelynek a rendező a szerzője is. Ez is egy módja a színház és a világ egymásba hatolásának, összeilleszkedésének. Tehát elválaszthatatlanságának.

Arbuzov hozzászólása példája volt a sikeres író bölcs önmérsékletének. Ő csak azokkal a rendezőkkel vitázik, akik nem a darabot adják elő, hanem annak értelmezését. (Lehet, hogy oroszul ugyanolyan lebegő értelmű szót mondott, mint a magyar olvasat ...) De azt is elmondta, hogy Pozsonyban egy darabja első felvonása után meg akart szökni, mert nem is-mert rá. A második felvonás után azonban ő maga is úgy érezte, hogy drámája az új fénytörésben másként, de szépen csillog.

Ebben a két évtizede tartó, de a szenvedélyek ellenére is, a gyakorlatban már lecsillapodó vitában a párizsi értekezlet az író és a rendező egyenjogúságának hangoztatásával foglalt állást. A színház úgy illeszkedik be a mai világba és annak távlataiba, a világ úgy formálja, alakítja, alkotja újjá a színházat és tágítja távlatait, hogy egyformán teret enged az írói alkotás szabad szárnyalásának, a rendezői elképzelés helyéhez, színpad-hoz., nézőkhöz kötött újratereztetésének és ezekből fakadóan természetesen a színész emberábrázolásának. Így jön létre az a cinkosság, amiről Barrault beszélt. Az a tükörijáték színész és néző között, ami a színművészet semmi mással nem helyettesíthető varázsa.

A jelenlegi világ fóruma

Ez a párizsi értekezlet még egy nagy tanulságot adott, nem a színháznak, hanem a világnak. Kiderült a plenáris üléseken és a bizottságokban, a folyosói beszélgetéseken és az esti szín-házba járások után kis párizsi vendéglőkben, hogy Európa mindkét felén hasonlóak, legtöbbször ugyanazok a színház anyagi gondjai és megoldási lehetőségei, hasonlóak vagy egybevágóak a művészi kérdések és a megvalósulás válaszai. Ezért fejezhetette ki az értekezlet zárószövege, amely egyúttal ajánlás az Unescónak, a színház mai helyzetének és távlatai-nak lehetőségeit a következő mondatban: „A színház mint a jelenkori világ fóruma, mint a szórakozás és az ünneplés helye, mint az új eszmék szószéke és a nemzetközi megértés támogatója, a világnak új nézőpontokat és a gondolkodás új módjait ajánlja, és naponta megihletti a képzeletet.”

A színházban az az örökké új, hogy harmadfél ezer éve van válságban. Ez a titka és az ereje is, mert feladata az, hogy egyszerre adjon választ az emberi lét égető kérdéseire, ugyan-akkor a tépelődő embert a magasba emelje, és szórakoztassa is. Ezt szolgálja együtt a szó és a látvány. A dráma és a színpad.

SZÉKELY GYÖRGY

Színházi világkonferencia Párizsban

Előjáték

Helyszín: Párizs, az Unesco két palotája. Idő: 1980. március 17-23. A rendező: az ITI, a Nemzetközi Színházi Intézet. Szereplők: harmincöt tagállam százhetvenöt küldöttje és huszonkét szakértő. Többször is kiemelt hangsúlyt kapott az a tény, hogy e nemben *ez az első ilyen nagyszabású nemzetközi színházi találkozó*. Ezek azonban csak technikai adatok. Az idáig vezető út is elég bonyolult volt, előjátéknak is szokatlanul hosszú.

Az előjáték mintegy két évvel ezelőtt kezdődött. Az Unesco eredetileg azt a megbízást adta az ITI nemzetközi központjának, hogy *a színházművészet társadalmi szerepéről* rendezzen konferenciát a lehető legszélesebb alapon. Az ötvenkét nemzeti központot értesítették a feladatról, és megkérték őket, hogy tegyék meg tematikus javaslatukat, de úgy, hogy az előkészítő megbeszéléseken vegyen részt minden olyan színházi szervezet, amely társ kapcsolatban van az ITI-vel. Így nálunk is lebonyolódott egy előkészítő megbeszélés (majd írásos tematikus javaslatok előzetes megfogalmazása), amelyen az ITI magyar nemzeti központján mint szervezőn kívül részt vett a Magyar Színházművészeti Szövetség, a Színházi Dolgozók Szakszervezete, az UNIMA (a bábművészeti), az ASSITEJ (a gyermek- és ifjúsági színházak), az AICT (a színházi kritikusok), az OISTT (a színházi mérnökök és szcenikusok) hazai szervezete is.

Amikor a világszervezet központjába a tagállamoktól befutottak az előzetes témajavaslatok, azonnal világossá vált, hogy az alaptémát bontani kell, és hogy a világ négy táján igen különböző problémák vannak.

Ezért a nemzetközi Végrehajtó Bizottság (amelynek hazánk is tagja) úgy határozott, hogy az egyhetes konferenciát kétszer három napra bontja: az első három napon Európa és Észak-Amerika (tehát az USA és Kanada) küldöttjei vitatják meg téziseiket; a másik három napon csatlakoznak a többi földrészek delegációi: Afrika, Ázsia, Dél-Amerika központjai. A másik előzetes döntés úgy szövelt, hogy a rendkívül gazdagnak ígérkező tematikát eleve négy fő kérdéscsoportra osztják, és egy-egy európai nemzeti központot bíznak meg a szakbizottsági munka előszervezésével. Íme, a négy téma:

1. *A színház társadalmi szerepe.*

Szervező: a francia központ.

2. *Drámaírók és zeneszerzők.*

Szervező: a magyar központ. (Hogy miért éppen mi, erről majd - szintén zárójelben - egy kicsit később.)

3. *Hivatásos színészképzés és a művészek társadalmi helyzete.*

Szervező: a belga központ.

4. *A közönség. Gazdasági és szervezeti problémák.*

A színjáték új terei.

Szervező: a lengyel központ.

A szervezők a konferenciát megelőző időben átlagban öt-hat szakértőt kértek fel, hogy tízperces bevezetővel indítsák el egy-egy résztéma vitáját.

(Az ITI magyar nemzeti központja évek óta igen jelentős nemzetközi munkát végez, amelynek két „ága” a drámaírás-

sal kapcsolatos. 1976 óta két évenként házigazdája az ITI drámaírószekciója konferenciáinak; másrészt forgalmazó központja a világ „újszülött” drámatermésének: minden tagország évi két új drámát küldhet - angol vagy francia nyelven -, melyet a magyar központ sokszorosít és küld szét a világ ötvenkét államába. Főleg a kis nemzetek élnek ezzel a kivételes lehetőséggel, a nem világnyelveken írók. S persze hazánk is kellő súllyal képviselteti magát ebben az újszerű választékban.)

Az előjáték folytatása

Étkezés Párizsba. Rég látott ismerősök bukkannak fel, baráti mosolyok villannak egymásra - és persze rengeteg az idegen arc is. Elindul a bemutatkozások reménytelen küzdelme, de hát húszasával aligha lehet megjegyezni neveket és arcokat. Néhány szilárd pont azért akad: a szovjet delegációban fel-tűnik Alekszej Arbuzov, Karel Jird, Szergej Obrazcov, Natalja Szac, Oleg Tabakov; a spanyolok között befut Nuria Espert; az Egyesült Államokból egy nagy rendező, Harold Clurman, egy színészpedagógus, Lewin Goff és a kritikus Henry Popkin; régi kedves ismerős arc a finn Arvi Kiviimäe vagy a budapesti konferenciákról is ismert olasz drámaíró, Aldo Nicolajé; régi fegyvertársat lehet üdvözölni az angol központ titkárában, Michel Julianben és James Arnot professzor személyében; megpezdül a léghő a lengyelek körül: Jerzy Sito, Roman Szidłowski és a nemzetközi ITI jelenlegi elnöke, Janusz Warمیński rendkívül aktív már az első pillanatoktól kezdve; és persze itt köszönhetjük Prágából Eva Soukupovát meg a pozsonyi Miro Prochaskát; Berlinből Ernst Schumacher professzort, Lipcséből Rolf Rohmer rektort, a FIRT (nemzetközi színháztörténet-szervezet) elnökét. Kézhez kapjuk az első köteg iratot, az aktatáskát, a színházjegy-igénylő lapokat, lassan kiderül, hogy a palotadsungelben melyik ülés hol lesz . . . egyszerűen kezd kialakulni egy nagyszabású nemzetközi konferencia léghőre. A kék borítójú, kétnyelvű nyomtatott program első két oldala pedig - eszményekről szólván - megadja az alaphangot:

„Színház tegnap, ma és holnap. A változó világ képe lesz.

Ennek a világnak a képe. Változtasd meg a képet, s megváltoztatod vele a világot, a mai ember életét.

Emlékezz: az emberlét hajnala óta volt színház. Sem ország, még csak egy falu sem volt meg nélküle. Emlékezz diadalainkra, tanúinkra, azokra, akik nyomon követték a sohasem fakuló szavakat. És ha ma elfelejtjük is őket, holnap emlékezni fogunk rájuk.

Forduljunk hát minden energiánkkal, melyet ezek az emlékek edzetek meg, a saját korunk felé, a súlyos és veszedelemes jelen felé.

A színháznak élnie kell. Hogyan? Miért? Az egész világ színházi embereinek kell megadni a választ. Akik mindenütt, minden nyelvű minden országban ugyanazt az életet élik, kell, hogy egyesült erővel vívják a harcot. A jobb színházért. Vagyis: a jobb életért.”

Az első rész

A hangvétel még mindig ünnepélyes. Bár a valóság sötétebb oldala is felvillan az elnöklő Warمیński megnyitó szavaiban: az emberiség kétszázszor annyit költ fegyverkezésre, mint kultúrára. És mi mégis kultúrát akarunk. Az Unesco részéről Makaminan Makagiansar főigazgató-helyettes köszönti a konferenciát: a színházművészet fontos kommunikációs szerepéről beszél, különböző funkcióiról: a változó világ tükrözéséről,

az új nemzedékek neveléséről, hogy minél több embernek jusson minél több emberség, hogy az egymás megbecsülése a békéhez vezessen. Jean-Louis Barrault a házigazdák nevében arról a csodálatos ihletésről és belső rokonságról szól, amely a világ színművészeit - akár a klasszikus görögöt a mai japán no-játékkal - összeköti. És arra is figyelmeztet, hogy a művész, a régi „udvari bolond” ma is köteles vállalni a világ lelkiismeretének szerepét. (Harold Clurman, aki szintén az elnökségben ül, megjegyzi, hogy már csak azért is kell színház, mert sok mindenki más is keres rajta: a szállodás, a taxis, a vendéglátó-ipar . . . szóval, ne csak beszéljünk a színházról, de tegyünk is érte valamit.)

Megindul a munka. Találkoznak a bizottságok, és ettől kezdve hat napon át napi hat-nyolc óra előadás, tolmácsolás, vita, tézisek fogalmazása bonyolódik. Egyszerre csak kiderül, hogy a négy bizottság (és ez még csak a „hagyományos európai-amerikai színház” világa) legalább száz különböző lényeges kérdést szeretne megvitatni.

Az „A”-bizottság foglalkozik a színész helyzetével a mai társadalomban; azzal a szereppel, melyet a nemzeti kultúrák megőrzésében (különös tekintettel a kisebbségek kultúrájára) kell hogy vigyen; a színház szerepével az oktatási-nevelési rendszerekben; a gyermek- és ifjúsági színházak alapvető fontosságával a művészeti nevelésben, tudatosítva, hogy nem „színházba járókat” kíván produkálni, hanem az új nemzedék szellemi-tudati világát gazdagítja; szó kerül az amatőr színház jelentőségére: hogy egyszerre társadalmi és művészi feladatot is ellát, és hidat épít a közönség és a hivatásos művészet közé. Itt fejt ki egy francia előadó, hogy adott körülményeik között hogyan szolgálnak a magán-színházak a szubvencionált színházak „egyensúlyozására”. És itt hangzott el Obrazcov szenvedélyes hozzászólása a bábművészet világot átfogó jellegéről.

A „B”-bizottság, mint már említettem, erősen magyar érdekeltségű. A vitát elnökként Boldizsár Iván vezette, s a különböző idetartozó témaköröket szovjet részről Alekszej Arbuzov, az angol Michel Julian, a lengyel Jerzy Sito, a norvég Stian Sorlie, a belga Jacques de Decker és a zeneszerzők részéről a francia Jean Prodromides ismertette. A bizottság öt ülése dolgozta fel az itt is meglehetősen szétágazó problémákat s fogalmazta meg végül azokat az ajánlásokat, amelyek azután a világkonferencia záróülése elé kerültek.

Egységes véleményként állapították meg, hogy az író szerepe lényeges a színházban, s a kommunikáció döntő eszköze továbbra is az emberi beszéd. Szükségesnek ítélték, hogy az író részt tudjon venni a színház mindennapi életében, és anyagi helyzete is biztosított legyen. Ugyanezt hangsúlyozták a mass media viszonylatában is, erkölcsi, jogi és pénzügyi biztonságot igényelve a szerzők számára. Az ajánlás egyik bekezdése pedig így szól:

„Ösztönözni kell a nemzeti ITI-központokat, hogy minden lehető eszközzel terjesszék és képviseljék azokat a drámai műveket, amelyeket a magyar ITI-központ jut-tat el hozzájuk. Tegyenek lépéseket, hogy az új drámák bemutatónak adataira vonatkozó kérdőíveket rendszeresen küldjék vissza. Fel kell kérni a magyar ITI-központot, hogy a szélesebb körű tájékoztatás érdekében minden sokszorosítva szétküldött darab mellé rövid tartalmi kivonatot mellékeljen.

Minden ITI-központot ösztönözni kell, hogy válogatott új drámák video-tape felvételét, a hozzá tartozó adatok-

kal és a mű szöveggel juttassa el a magyar központo-
hoz.

(Ez utóbbi bekezdés jogi problémái miatt erősen vitatottá vált.)

Egészen biztos, hogy a „B”-bizottság ajánlásait itthon alaposan tanulmányoznunk kell, hiszen minden valószínűség szerint ezekből a tézisekből indul majd ki az ez év decemberében Budapesten megtartandó III. Drámaírói Konferencia.

A „C”-bizottság szakelőadói (finn, amerikai, francia, szovjet és svéd küldöttek) a színészképzés legkülönbözőbb lehetőségeit és fázisait tárgyalták meg. Hangsúlyozták a képzéssel foglalkozó minden érdekelt fél (tanár, iskola, állam stb.) szoros együttműködésének fontosságát; felhívták a figyelmet a „pluridiszciplináris” képzés korszerű kívánalmaira; foglalkoztak azokkal a nehézségekkel, amelyekkel a pályán elinduló fiatalok találják magukat szemközt; külön témaként szerepelt a művészek „felfrissítő” és „továbbképzése” és itt is előtérbe került az előadóművészek jó néhány jogi problémája. Javasolták, hogy minél több ország csatlakozzék az 1961-es Római Konvencióhoz, amely tudomásul veszi az előadóművész személyiségét, és biztosítja anyagi és erkölcsi jogait. (A világkonferencia második részében ezt még kiegészítették a FIA budapesti kongresszusának határozatával.)

A „D”-bizottság tematikája volt talán a leginkább szerteágazó. Már az első bevezető is négy különböző, fontos problémára hívta fel a figyelmet. Mira Trailovič a színházművészet új kifejezési formáiról s a közönséggel való kapcsolat lehetséges módjairól beszélt, megkérdőjelezve a közönség minden áron való „participációjának” szükségességét. Beszélt arról, milyen fontos volna megszervezni a hátrányos helyzetben élők színházi kultúrához juttatását; felvetette, milyen akadályokat jelenthet a drága színházjegy vagy a színháztól való földrajzi távolság. Az elnöklő Vivica Bandler (Svédország) az anyagi függőség (legyen az tőkés vagy állami jellegű) gátló hatását, esetleges veszélyeit fejtegette. Roman Szydłowski azokról a lehetőségekről beszélt, amelyek például a televízió létével jöttek létre, s amelyek a színházművészet számára szélesebb ismertséget biztosíthatnak. (E sorok írója is ehhez a témához szólt hozzá: beszámolt a Magyar Televízió színházi közvetítés-programjáról, illetve azokról a lehetőségekről, melyeket a tévéfelvételek a színháztörténet számára, archív anyagok biztosítása formájában, nyújthatnak.) Ezután a belga Arséne Joukovsky új típusú, a „dobozszínpadnál” jóval olcsóbb szín-házépületekkel kapcsolatos tapasztalatairól számolt be; végül pedig a dán Eva Steinaa (a Színházi Könyvtárak, Múzeumok és Gyűjtemények világszervezete, a SIBMAS képviselőjeként) a gyűjtés, megőrzés, információ és színházi dokumentáció fontosságáról és szükségességéről beszélt.

S mire a négy szakbizottság megfogalmazta ajánlásait és a Végrehajtó Bizottság elé terjesztette továbbítás jóváhagyására, véget is ért az első rész (melynek jelenetei, rendhagyó módon, egy időben, egymással párhuzamosan bonyolódtak le).

Szünet

Mert azért szünet is volt. Délelőtt és délután kávészünet hosszú sorbanállással (és nagyon rossz kávéval); ebédszünet, melyet a rue Miollis-n levő Unesco-épület önkiszolgáló ét-termében lehetett a legkellemesebben és legolcsóbban eltölteni, és persze szabadok voltak az esték, színházlátogatás céljára. Tulajdonképpen szünetnek számított az a két fogadás is, amelyre a konferencia résztvevői hivatalosak voltak: a Francia

Drámaírók és Zeneszerzők Szövetségének meghívására, illetve a párizsi Városházára, a polgármester fogadására. S ha még mindig maradt némi szabad idő és energia, akkor el lehetett rohanni a Pompidou Központba, megnézni Salvador Dali fantasztikus gyűjteményes kiállítását vagy a Grand Palaisban belesodródni a Monet gyűjteményes kiállítás páratlan hangulatába (ahová nyolc kemény frankért, negyedórát várva, hatos sorokban lehetett bejutni).

A második rész

Az Unesco nagytermében ismét ünnepélyesen, de ezúttal izgalommal teli hangulatban kezdődött a tanácskozás. Az újonnan érkezett küldöttek - akik talán még maguk sem döntöttek el, hogy „fejlődök”, „el nem kötelezettek” vagy „harmadik világbeliek”-e, némi sértődöttséggel vették tudomásul, hogy ők csak mintegy „folytatják” azt, amit az európaiak és észak-amerikaiak elkezdtek, s hogy számukra alig másfél nap jut arra, amit előzőleg hónapokig készítettek elő, és három napja vitatnak. Kedvük lett volna előről kezdeni a probléma-körök megtárgyalását, mert jó néhány kérdés esetében, véleményük szerint, már a kérdés feltevése is idegen tőlük. Érdekelheti-e a szerzői jogdíj magasabb százaléka azt a színházi embert, aki társaival együtt nap mint nap a szó szoros értelmében vett éhezés, sőt éhhalál szélén áll, teljes egészében közönsége jóindulatára és filléreire utalva - vagy azt, aki játékaival nap mint nap a letartóztatást és a börtönt kockáztatja? Van-e értelme „új színházi terekről” beszélni akkor, amikor a népi-nemzeti hagyomány semmilyen fajta állandó játékeret nem ismer, és bizonyos esetekben a nagy teatrális táncünnepségek után kosztümjeit, kellékeit elégeti, megsemmisíti, hiszen „egyszeri”, megismételhetetlen értéket képviseltek.

Ezért az a döntés született, hogy az első három nap munkájáról készült ajánlásokat a kijelölt „összekötők” ismertetik az újonnan jöttekkel és az újraválasztott szerkesztőbizottságokkal, és így kísérlék meg az ősi belgrádi Unesco-közgyűlés elé juttatandó ajánlások szövegének végleges megfogalmazását (amely alapszöveget persze az utolsó nap délelőttjén összeülő plenáris gyűlésnek kellett még megvitatnia és jóváhagynia). Ezen azután az is kiderült, hogy a gyorsan bonyolított változtatások helyenként értelmetlen húzásokhoz vagy éppen megettőződéshez, átfedésekhez vezettek. Végül is elfogadták a négy bizottság javasolt szövegeit azzal, hogy azt bizony még a nemzetközi főtítkárságnak alaposan át kell néznie, egységesítenie és úgy lerövidítenie, hogy abból Belgrádban értelmes és hatékony döntések születhessenek. Mikor idáig eljutottak, a hatodik nap végén, már mindenki egy kicsit fáradt volt. Nem csoda, hogy jóleső tapssal nyugtázták a színházi élet első világkonferenciájának záró szavait.

Az ajánlások nyersanyaga tíz sűrűn gépelt oldalt tesz ki. Valószínűleg nincs a világ színházi életének olyan lényeges problémája, amelyről közvetlenül vagy közvetve ne szólna. Ez az első olyan nagy szakmai összefoglalás, amely az Unescón keresztül ajánlások formájában az országok kormányainak felelős vezetőihez szól, és a színházművészet fontosságát, társadalmi szerepét, létproblémáit - intézkedéseket kérve - megfogalmazza.

A világkonferencia gondolata a békés egymás mellett élés jegyében, az enyhülés korszakában határozódott el és jött létre. Minden résztvevő tudta, hogy ez csak az első alkalom, és mindent meg kell tennie azért, hogy - a világ békéjének jegyében - újra meg újra megismételhető legyen. Az utójáték, a búcsúzás ennek a gondolatnak a reményében ért véget.